

Uher, František

[Kučała, Marian. Rozwój iteratiwów dokonanych w języku polskim]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1968, vol. 17, iss. A16, pp. 150-152

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100137>

Access Date: 07. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

polski, slovník Knapského (Cnapius) a slovník Lindův. Význam slova je definován výměrem nebo pomocí synonym, dále jsou uvedeny dobové latinské ekvivalenty a u názvů botanických a zoologických ekvivalent z latinského normalizovaného názvosloví. Následuje výběr typických dokladů na užití slova a jeho frazeologie: přísloví, fráze, obraty, složená pojmenování, užití ve výčtech. Tento postup se opakuje při všech významech slova. Heslo je pak uzavřeno přehledem dobových synonym. Přes takovou složitou výstavbu a rozsáhlost si hesla uchovávají nutnou míru přehlednosti. Díky tomu a také díky dobře vypracované odkazovací soustavě nevznikají při užívání slovníku žádné nesnáze.

Svým ohromným množstvím údajů je tento slovník výborným podkladem nejen pro bádání lexikologické, ale skýtá i jedinečný materiál tvaroslovný a zejména syntaktický. Část frazeologická, pro historický slovník nezvykle rozsáhlá, má své opodstatnění v tom, že bude sloužit jako východisko historického bádání stylistického; tato potřeba byla ostatně jedním z podnětů pro vznik tohoto slovníku.

Bude-li slovník jazyka následujícího půldruha století pojat stejně velkoryse a komplexně, získá polská jazykověda dokonalý podklad pro synchronní i diachronní bádání všeho druhu po celé historické období. Je si jen třeba přát, aby — podobně jako Lindův slovník posloužil jako inspirace a vzor pro slovník Jungmannův — zapůsobilo i soudobé polské slovníkářské úsilí na historicko-lexikografickou práci českou.

Dušan Šlosar

Marian Kucala: Rozwój iteratiwów dokonanych w języku polskim. Polska akademia nauk — Prace komisji językoznawstwa, Nr 8, Kraków 1966.

Posledním číslem v řadě jazykovědných prací polského Ossolinea je kniha M. Kucaly „Rozwój iteratiwów dokonanych w języku polskim“. Už titul knihy napovídá, že jde o studii z oblasti slovesného vidu. Problematika slovesného vidu v slovanských jazycích tvoří závažnou součást obecných prací o slovese a jsou jí věnovány i samostatné práce slovanských i jiných slavistů. Počet těchto aspektologických studií roste a důvodů pro to je celá řada. Závažným důvodem je mezi jiným jistě i to, že kategorie slovesného vidu je jednou z nej-abstraktnějších nezávislých gramatických kategorií (srov. práce J. Poldaufa a čl. „Notes on Grammatical Category“ I. B. Chlebnikova, *Philologica Pragensia*, 1, 1967), navíc ještě „liminálního“ charakteru, tj. oscilující mezi gramatikou a slovníkem. Vymyká se „lineárnímu“ výkladu, a to jak v obecném pojetí (definice, vymezení obsahu a rozsahu), tak v celé struktuře jevů, do nichž zasahuje. (Srov. nejnovější úvahy o aspektuálnosti jako funkčně sémantické kategorii tvořící pole s gramatickým jádrem a periferními jevy — A. B. Bondarko, „K problematice funkcionalno-semantičeskich kategorii“ *Voprosy jazykoznanija*, 2, 1967). Vidová problematika se dále nutně musí projevovat v stále početnějších pracích srovnávacího typu, a to nejen pokud jde o porovnávání jazyků slovanských, ale i slovanských s neslovanskými. Kromě již tradičních prací aspektologů francouzských a německých vznikají práce o slovesném vidu ve slovanských jazycích i v USA a Velké Británii, a to zvláště v souvislosti s temporálností a způsobem slovesného děje (např. A. Murphy, „Aspectival Usage in Russian“, Oxford 1967). Obráceně se zase zkoumá relace vid—čas v neslovanském slovese (I. P. Ivanova, „Vid i vremja v sovremennom anglijskom jazyke“, Leningrad 1961), kde aspekt není inherentní složkou slovesné formy.

Je ovšem pochopitelné, že vzhledem k povaze vidu se musí v řadě aspektologických prací objevit soudy a závěry hypotetické platnosti. To však nebrání, naopak pomáhá postupnému vyjasňování problematiky vidu, popřípadě jazykových jevů s ním souvisejících.

Z tohoto stanoviska je nutno posuzovat i knihu M. Kucaly. Autor se v ní na základě důkladného historického (materiálového) studia snaží o prozkoumání určité skupiny sloves, totiž iterativ. Už tímto názvem se dostává na diskusní pole. Pod pojem „iterativa“ (v poslední době labilní) zahrnuje slovesa, která 1. mají specifické morfologické tvoření („iterativní“ sufix *-i-*, *-a-*, *-yua-* atpod.), 2. tvoří opozici k slovesům neiterativním. Spojení dvou odlišných kritérií je myšleno tak, že jistá nekonsekventnost morfologického znaku je neutralizována sémantickým kritériem „iterativnosti“, tj. opozice neiterativní: iterativní (*wielokrotny, czestotliwy* — rus. *mnogokratnyj*). V podstatě lze usoudit, že autor razí staronový termín „iterativa“ pro slovesa, která u nás podle Havránka — Jedličky dnes nazýváme násobenými. Sám také doporučuje název *wielokrotne, czestotliwe* uvádět v obecných gramatikách, zatímco by se termínu „iterativa“ mělo používat ve speciálních pracích o slovese. Těžko

hledat v tomto rozlišení nějaké přednosti. (Právě polysémie tohoto termínu vedla k jeho odstranění.)

Cíl knihy netkví ovšem v řešení otázky termínů. Slovesy násobenými se autor zabývá proto, že jejich historický vývoj odhaluje funkci, kterou měla v souvislosti s videm vůbec, a že lze na nich ukázat etapy přestavby celého vidového systému.

Křížení protikladů dokonavost:nedokonavost a násobenost:nenásobenost je i z české vidové literatury obecně známý fakt. Pozornost k této oblasti v rané slovenské historii obrátil svou studii o slovesném vidu v staroslovenštině A. Dostál. Současné období relace obou protikladů v práci o slovesném vidu v češtině prozkoumal zejména F. Kopečný. Kopečný vymezil vztah neaktuální násobenost:prostá nedokonavost dokonce jako druhý vidový protiklad.

Kučała zamýšlí svou knihou popis vývoje „násobenosti“ syntetizovat. (Podnikl pro to rozsáhlý historický průzkum polských pramenů od 15. stol. a napsal několik dílčích studií.) V práci vychází z dichotomicky pojaté koncepce. Základem klasifikace je mu především slovesný vid. Podle toho dělí slovesa násobená na dokonavá:nedokonavá. Nedokonavá slovesa dělí dále podle typu tvoření a vytvořená od sloves nedokonavých (typ *nosić*): vytvořená od sloves dokonavých (typ *rzucac*). V každé z těchto skupin rozlišuje slovesa, která je nebo není možno perfektivizovat. Perfektivizovat lze násobená slovesa s aktuálním významem, neaktuální násobená slovesa perfektivní formu netvoří (typ *pisywać* nebo náš typ *chodivat*). Slovesa dokonavá násobená rozděluje autor podle toho, z které skupiny sloves násobených nedokonavých pocházejí (typ *nosić* nebo *rzucac*).

Oprávněnost takto důsledně binárně pojatého systému (přesto však autor nepovažuje násobenost:nenásobenost za tzv. třetí vid) zkoumá pak Kučała chronologicky, zvláště se pokouší zachytit proces perfektivizace nedokonavých násobených sloves.

Dochází k těmto závěrům: Opozice sloveso násobené:nenásobené existovala už v předvidové době. Slovesa se odlišovala tehdy navzájem jen lexikálně. Slovesa násobená v této době plnila z hlediska vidu funkci nedokonavých sloves, jak ji obecně plní dodnes. V 14.–15. st. bylo z celkového počtu doložených sloves jen 3–5% sloves násobených. Od této doby se však počet násobených sloves zvyšuje. Zásadní etapy (derivační stupně) dalšího vývoje byly tyto: nedokonavá slovesa násobená (*robić*)... dokonavá slovesa násobená (*wyrobić*)... nedokonavá slovesa násobená (*wyrabiać*)... dokonavá slovesa násobená (*powyrabiać*).

Ty etapy vývoje, které se týkají dokonavých sloves násobených, jsou ve vlastním ohnisku autorova zájmu. Jejich vývojem, jak to také odpovídá titulu práce, se zabývá nejednodušněji. Geneticky je možno rozlišit tři typy těchto sloves: typ *znosić*, tj. slovesa vzniklá z prostých sloves nedokonavých, jejichž násobenými protějšky byla slovesa nedeterminovaná; typ *narzucać*, tj. slovesa vzniklá ze sloves dokonavých prostých; typ *poprzewracać*, tj. distributiva, jejichž vývoj začal patrně ve skupině sloves prostých dokonavých a vlivem perfektivizující předpony, která měla nadto distributivní význam, stala se z těchto sloves výrazná produktivní skupina. Typ *poprzewracać* je historicky i synchronně vidový protiklad k typu *przewracać*, a to v jednom z jeho významů — distributivním.

Dvoupředponová násobená slovesa tohoto typu (distributiva) jsou posledním článkem vidové stupnice. Rozvíjejí se podle autora zvláště v historické době (do 15. st. existovalo jen několik sloves tohoto typu). I v této skupině vyděluje autor tři vývojové řady: 1. slovesa násobená vzniklá z bezpředponových sloves dokonavých (*posćinać*), 2. slovesa svázaná s nedeterminovanými základy (*naschodzić się*), 3. slovesa, jejichž původními základy byla nedokonavá slovesa (*powymyślać*). Číselné údaje ukazují, že nejpočetnější byla nejdříve slovesa 1. řady (14.–15. st.). Na konci 19. st. se však už v největším počtu vyskytují slovesa 3. řady, která byla na počátku početně nejslabší. Jsou tedy slovesa typu *poprzewracać*, *podpisywać* nejmladší a nejpočetnější složkou dvoupředponových dokonavých násobených sloves. Násobená slovesa dvoupředponová dokonavá takřka ve spisovném jazyce neexistují (typ *pozebrać*).

Vývoj sloves typu *poprzewracać* je úzce spjat s vývojem předpony *po-*. V nejranější době převládala u těchto sloves předpona *s(-z-)*. Později se však šíří a konečně převažuje *po-*, protože předpona *s(-z-)* se pro svůj „čistě“ vidový charakter pro vyjádření distributivnosti nehodila.

Ze zkoumání vývoje násobených sloves autor obecně vyvozuje, že geneze dokonavých sloves násobených vychází z potřeby vidové opozice. Vid i násobenost se však zde kříží natolik, že protiklad násobenost:nenásobenost je často motorem rozvoje opozice dokonavost:nedokonavost. Projevuje se totiž výrazněji než vid. Podle autora je *nasbírat:sebrat* výraznější, než je *nasbírat:sbírat*. Tato výraznost roste časem. Z toho důvodu je produktivnost sloves násobených dokonavých v živém jazyce značná.

Obsahem poslední kapitoly knihy M. Kucaly je srovnání prvopočátečního období distributiv v polštině s paralelním obdobím v jazycích východoslovanských. Původně bylo záměrem autora vytvořit studii o násobených slovesech na všeobecně slovanském základě. To ovšem byl úkol velmi náročný. Autor uskutečnil alespoň to, že na základě poměrně nečetného materiálu prozkoumal vývoj a tvoření dvoupředponových sloves v ruském, běloruském a ukrajinském jazyce. Umožnilo mu to v závěru formulovat tezi, že proti současným polským dvoupředponovým slovesům násobeným jsou v dnešní ruštině častější dvoupředponová slovesa nenásobená. Počáteční vývoj však v polštině i jazycích východoslovanských šel paralelně.

V poznámce upozorňuje autor i na shodu počátečního vývoje distributiv v polštině a češtině, popř. slovenštině. České novodobé typy *poposednout*, *povybrat* [?] jsou před r. 1500 výjimečné. Také předpona *po-* je v tehdejší době velmi řídká, normální perfektivizující předponou je *z(-s-)*.

M. Kucala v úvodu své knihy upozorňuje na hypotetičnost svých úvah a správně podotýká, že jen paralelní historická analýza v ostatních slovanských jazycích může jeho vývoody potvrdit, nebo negovat. Skutečně by bylo zapotřebí definitivně vyřešit, co vlastně k násobeným slovesům patří, z hlediska tématu jde jistě o závažnou otázku. Kucala sem řadí kromě nesporných typů, jako *chodzić* (iterativa neurčená), *jadać* (it. neaktuální), *nachodzić się* (it. neurčená dok.), *powypisywać* (distributiva), také tzv. it. fakultativní (*puszczać*). Někteří badatelé mají k zařazení takových sloves výhrady. (F. Kopečný upozorňuje např. na fakt, že násobenost může vlastně vyjadřovat každé imperfektivum, že je nutno proto rozlišovat slovesa co do násobenosti příznaková a bezpříznaková.) Je i tendence nespojovat násobenost s videm (srov. čl. K. Hausenblase „Slovesná kategorie výsledného stavu“ v čas. Naše řeč, s. 13 – 28, 1963).

Jak už bylo řečeno, Kucala se ve své knize nejvíc zabýval distributivou. Zde by bylo možno pozastavit se nejen u samého termínu, který je chápán různými badateli různě, ale i u tvrzení, že při identifikaci distributiv není rozhodující, zdali se děj vztahuje k více podmětům (předmětům), spíše musí jít o opětování, opakování činnosti v nestejném čase. (Srov. k této úvaze odlišné názory v České mluvnici Havránka – Jedličky i jinde.) Sama produktivnost distributiv typu *poprzewracać* vzhledem k minulosti by musela být alespoň pro češtinu ještě hlouběji prozkoumána. F. Trávníček píše v „Studii o českém vidu slovesném“ o tom, že se v nové češtině distributiv nevyužívá tak, jako tomu bylo v době staré. Také F. Kopečný označuje distributiva za méně častá.

Kucala, poučen důkladným rozbořením materiálu i studiem nové literatury, využívá k rozlišování násobených sloves protikladu aktuálnost:neaktuálnost. Správně např. proti Koschmiederovi vyděluje už skupinu sloves typu *pisywać*, a to jako slovesa násobená neaktuální. Jde ovšem o slovesa v polštině méně častá. Typ *nachodzić się* nemá však podle autora nikdy význam neaktuální, distributiva jsou z tohoto hlediska označována za slovesa násobená aktuální.

Platnost těchto závěrů bude možno definitivně posoudit až po jednoznačném vymezení pojmů aktuálnost:neaktuálnost. Diskusní je Kucalův názor (v knize představený ovšem jen v marginální zmínce), že protiklad určenost:neurčenost nebyl rozhodující pro genezi vidu (srov. práce I. Němce aj.).

V řadě případů potvrzuje Kucalův historický průzkum analogické závěry v jazyce českém. (Souhlasné je např. klasifikován typ *schodzić*, *donosić* a *wynosić* jako zanikající v postavení imperfektivním.) To ukazuje na možnou konvergenci vývoje slovesného vidu po některých stránkách ve slovanských jazycích nebo alespoň v některých z nich. To je také důvod, proč je nutno vítat práce druhu knihy M. Kucaly. Je to nejen významný příspěvek k slovanské aspektologii, ale další podnět pro širší srovnávací studium jedné ze závažných oblastí vidu.

František Uher

Nové vydání staropruských textů

Památky staropruského jazyka, mrtvého od začátku 18. století, byly poprvé vydány r. 1845 G. H. Nesselmannem (Die Sprache der alten Preussen, Berlin 1845), podruhé r. 1910 R. Trautmannem (Altpreussische Sprachdenkmäler, Göttingen 1910). Toto Trautmannovo vydání (obsahující i gramatické výklady a slovník) prokazovalo po řadu desetiletí dobré služby všem zájemcům o staropruský jazyk, postupem času však v lectem zastaralo. Jeho